

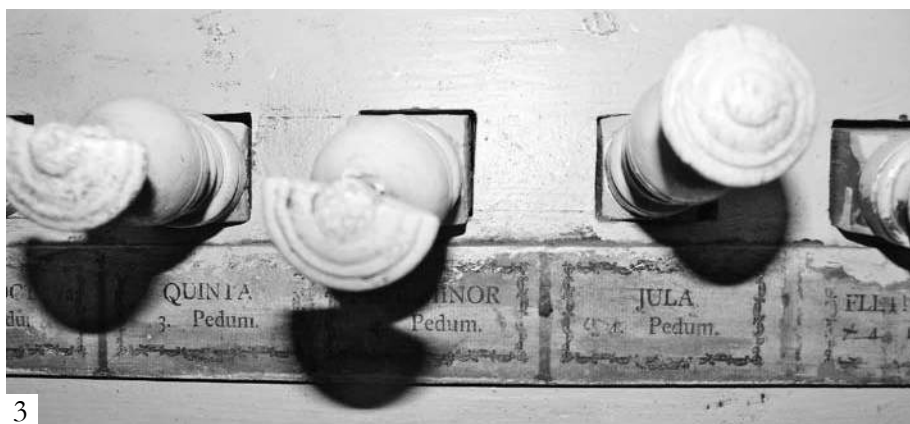
XVIII a. antroje pusėje suklestėjusios Vilniaus vargondirbystės mokyklos vienodo dydžio baroko ir klasicizmo laikotarpio instrumentai tembriniu požiūriu beveik nesiskyrė. Vakarų Europoje, kaip ir Lietuvoje, vargonų dispozicija klasicizmo laikotarpiu kito nedaug, pastebima tendencija greta tradicinių barokinių principaliųjų, fleitinių ir liežuvėlinių registrų gausiau naudoti strykinių (stygiųjų), dar vadinamų gambinių (vok. *Streicher*, pranc. *jeu gambé*), instrumentų skambesį imituojančius balsus (*Viola, Gamba, Gemshorn, Aeolina* ir kt. registrai). Tačiau XIX a. viduryje Lietuvos vargonų skambesyje įvyko radikalus stilistinis pokytis, antrinantis Vakarų Europos muzikinėje kultūroje pasklidusiai romantinei tradicijai. Tuo metu vargonų dispozicijoje imta koncentruotis į skirtingus vienodo aukščio registrus (tai lėmė aukštų oktaviųjų balsų atsisakymą), atskiruose vargonų manualuose sutelkiami fleitiniai, strykiniai, liežuvėliniai registrai, atitinkantys simfoninio orkestro grupes, prancūzų romantikų kūryboje formuojasi *vargonų simfonijos* žanras.

Iki šiol mažai dėmesio sulaukusi Lietuvos vėlyvojo baroko ir klasicizmo vargonų muzikinės dalies – instrumento specifika skatina patyrinėti, ar Vilniaus vargondirbystės mokykla, reprezentuojama originalios dvibokštės prospekto kompozicijos, turi ir skiriamųjų instrumento požymių. Į tai galima atsakyti remiantis vargonų dispozicijos, registrų ir papildomų įrenginių specifinio užrašymo, klaviatūrų diapazono tyrimais.

Vilniaus mokyklos vargonų dispozicijų ypatumai

Daugelis autentiškų Lietuvos vargonų dispozicijų ar atskirų registrų iki mūsų dienų neišliko, nes nemažai vargonų buvo perdaryti, pastatytas naujas instrumentas su senojo fragmentais (pavyzdžiui, oro dėžėmis, dumplėmis, vamzdžiais). Instrumentų dispozicijos keitėsi po kiekvieno didesnio remonto ar rekonstrukcijos, registrų pavadinimai griežtykloje dažniausiai buvo atnaujinami pagal esamo (o ne instrumento sukūrimo) laikotarpio tradicijas. Lietuvos istoriniai instrumentai buvo „tobulinami“ įvairaus profesinio lygio meistrų, todėl iki šių dienų tik nedaugelio instrumentų griežtykloje išliko autentiški registrų užrašai ir juos atitinkantis autentiškas vamzdynas (tokių pavyzdžių yra Adakavo, Budslavo, Vilniaus Šv. Dvasios, Žirmūnų⁵¹⁵ bažnyčiose, 64 pvz.). Dažniau pasitaiko, kai vargonų

515 Tokia situacija Žirmūnų bažnyčioje buvo 2005 m., kai per ekspediciją apžiūrėjus vargonus griežtykloje buvo matyti autentiški registrų užrašai, dalis vargonų vamzdžių buvo autentiški. Tuo metu vargonai buvo taisomi ir, tikėtina, instrumentas iš pagrindų perdarytas, todėl šiandien Žirmūnų bažnyčios vargonų dispozicija gali būti pakeista. Autentiška Žirmūnų bažnyčios vargonų dispozicija paskelbta p. 183 (taip pat Lietuvos istorinių vargonų kataloge: Povilionis, 2009, p. 341).

64 pvz. Griczykloje išlikusių autentiškų registrų užrašų pavyzdžiai: [1] Adakavo, [2] Budslavo (Baltarusija), [3] Žirmūnų (Baltarusija) bažnyčiose

griežkykloje autentiški pavadinimai paslėpti po dažais, nauji užrašai – netikslūs, primityvūs, su rašybos klaidomis, neatitinka vamzdyno (pavyzdžiui, Pabaisko, Kantaučių, Notėnų, Judrėnų bažnyčių vargonai).

2009 m. Lietuvos barokinių ir klasicistinių vargonų kataloge⁵¹⁶ buvo publikuotos rekonstruotos autentiškos XVIII–XIX a. pirmos pusės Lietuvos vargonų dispozicijos, daugelis jų paskelbtos pirmą kartą. Joms nustatyti buvo remiamasi išlikusiais fragmentais, pavyzdžiui, vamzdžiais, specifiniais registūrų tilteliais, oro įėjimo ar išėjimo skylių dydžiais ar registro vieta oro skirstymo dėžėse. Tiriant pastebėta, kad daugumos Lietuvos instrumentų medinių vamzdynų ir pagrindines mechanizmų dalis, kaip ir prospektą, kurdavo nagingi staliai, bet metalinių vamzdžių kokybė dažnai buvo prastesnė.

XVIII a. antroje pusėje Vilniaus mokyklos meistrai dažniausiai statė nedidelius, vieno manualo, be pedalų, 8–12 balsų vargonus. Tarp XIX a. pirmoje pusėje sukurtų vargonų aptinkama didesnių – 15–16 balsų, vieno manualo, be pedalų. Dviejų manualų instrumentų XVIII–XIX a. pradžioje sukurta mažai⁵¹⁷, veikiausiai ne stokojant profesionalių meistrų, bet dėl finansinių galimybių arba vargonų paskirties katalikų bažnyčiose, instrumento naudojimo beveik išimtinai liturgijos reikmėms. Gausiame, vieną šimtą perkopiančiame Lietuvos vėlyvojo baroko vargonų palikime dviejų manualų instrumentų minėtina tik daugiau kaip dešimt:

- daugiausia dviejų manualų vargonų tarp Vilniaus meistrų sukūrė Nicolaus Jantzonas. Jam tiksliai arba hipotetiškai priskiriami net šešeri dviejų manualų vargonai: autentiški instrumentai išliko Tytuvėnų ir Budslavo bažnyčiose; fragmentiškai – Linkuvos ir Troškūnų bažnyčiose; apie Vilniaus arkikatedros vargonų, čia perkeltų iš Vilniaus augustinų bažnyčios, pirminę dispoziciją žinoma iš spaudos; apie Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonų dispoziciją žinoma iš archyvinių bažnyčios dokumentų⁵¹⁸;
- Belyničių karmelitų bažnyčioje dviejų manualų, 20 registūrų vargonus 1758–1759 m. pastatė Ludwikas Klimowiczius (vargonai neišliko⁵¹⁹);

516 Povilionis, 2009.

517 Apie trijų manualų vargonus Lietuvoje beveik nieko nežinoma. Pavyzdžiui, spėjama, kad 1735 m. Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje pastatyti 46 balsų vargonai su pozityvu ant chorų (vok. *Rückpositiv*) pagal tokių registūrų skaičių galėjo turėti tris manualus ir pedalus. Tačiau tikslesnis šio instrumento dispozicijos aprašymas neišliko. Taip pat vargonai turėjo šio laikotarpio instrumentams būdingų papildomų efektinių įrenginių – varpelių, [akustinių] būgnų. Deja, vargonai sudegė 1737 m. birželio 2 d. per Vilniaus miesto gaisrą (šie istoriniai vargonai ir jų meistras Józefas Olszynskis minimi: Drėma, 1999, p. 65, 67).

518 Išlikusios arba rekonstruotos autentiškos Jantzono dviejų manualų vargonų dispozicijos skelbiamos monografijos p. 177–180 (taip pat – Lietuvos istorinių vargonų kataloge [Povilionis, 2009]: Budslavo p. 65, Tytuvėnų p. 245, Troškūnų p. 253, Vilniaus bernardinų p. 309–311, Vilniaus arkikatedros p. 313).

519 Informacija apie vargonus minima Belyničių bažnyčios pajamų ir išlaidų knygoje (*Computa Conventus Bialynicensis Perceptarum quod Expensarum ad 1748*, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 4360, l. 118).

- Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčioje išliko 1776 m. Karaliaučiaus meistro Adamo Gottlobo Casparini pastatyti dviejų manualų su pedalais, 31 registro vargonai;
- Kurtuvėnų bažnyčioje dviejų manualų, 24 registų vargonus 1793 m. sukūrė Mateusz Raczkowski (išliko tik prospektas, dalis vamzdžių⁵²⁰);
- Raseinių dominikonų bažnyčioje 1819 m. nežinomas meistras pastatė dviejų manualų, 26 registų vargonus (vargonai neišliko⁵²¹);
- Žeimelio katalikų bažnyčioje ~1830 m. buvo pastatyti dviejų manualų su pedalais, 21 registro vargonai, hipotetiškai priskiriami Rygos meistrui Johannui Christophui Christienui (išliko fragmentiškai⁵²²);
- tikėtina, kad barokinis Šiluvos bazilikos XVIII a. vargonų prospektas priklausė dviejų manualų vargonams (instrumentas neišliko⁵²³).

Kaip matyti, autentiškų, Vilniaus meistrams priskiriamų dviejų manualų vargonų dispozicijų tyrimai imanomi tik Jantzono darbuose. Iki mūsų dienų visiškai originalūs išlikę Tytuvėnų ir Budslavo bažnyčių vargonai pasižymi ypač profesionaliu mechaninės traktūros suplanavimu, unikaliomis vamzdžių menzūromis, o instrumentų skambesys nenusileidžia žymiausių Europos meistrų vargonams ir liudija aukštą Vilniaus vargondirbio kvalifikaciją.

Jantzono dviejų manualų vargonų vamzdyno išdėstymas už prospekto buvo trijų tipų:

- ankstyvuose, Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonuose pirmo manualo vamzdynas buvo dešinėje pusėje, pedalų – kairėje (žiūrint nuo altoriaus)⁵²⁴, antro manualo – centrinės dalies antrame tarpsnyje (*Oberwerk*);
- vėlesniuose, Budslavo bažnyčios ir Vilniaus arkikatedros vargonuose pirmo ir antro manualo vamzdynai buvo išdėstyti viename lygyje: centre –

520 Neišklikusio instrumento duomenys – klaviatūrų ir registų skaičius – minimi Kurtuvėnų bažnyčios 1806 m. vizitacijoje (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 446).

521 Raseinių dominikonų bažnyčios 1820 m. vizitacijoje minimi „vargonai dorėniniu orderiu, 26 registų, 2 klaviatūrų, 4 dumplių, mėlynai dažyti, karnizai vietomis auksuoti, rūpesčiu kun. Dominiko Woitkiewicziaus, šio vienuolyno prioro 1819 m. pastatyti“ (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 224, l. 13v).

522 Žeimelio bažnyčia buvo pastatyta 1826 m., o vargonai atitinka šį laikotarpį, todėl tikėtina, kad jie sukurti panašiu metu. 1845 m. Žeimelio bažnyčios vizitacijoje apie vargonus buvo rašoma: „Naujais pastatyti, dviejų klaviatūrų su pedalais, 21 balso“ (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 267, l. 408). Apie hipotetinį šių vargonų priskyrimą Rygos vargonų meistrui Johannui Christophui Christienui žr. monografijos pirmame skyriuje, p. 71–72.

523 1902 m. už Šiluvos bazilikos vargonų prospekto naują instrumentą sumontavo Kauno vargonų meistras Jonas Garalevičius; 1976–1978 m. instrumentą restauravo ir perdarė UAB „Vilniaus vargonų dirbtuvė“, dabartinis instrumentas yra dviejų manualų ir pedalų, 19 registų. Apie Šiluvos bazilikos vargonų prospekto ypatumus rašyta p. 78–79.

524 Vilniaus bernardinų bažnyčios dokumentuose nurodoma, kad vargonuose pedalų vamzdynas buvo „dešinėje choro pusėje“ (t. y. žiūrint į altorių), pedalams priklausė dalis prospektinių vamzdžių. Pirmo manualo ir pedalų dispozicijos turėjo vienodus registrus *Principal 8'*, o manualo dėžė buvo „viena, nepadalyta“ (*Chronologia erectionis*, p. 268–274).

- antras manualas, šonuose – pirmas manualas;
- vėliausiuose, Tytuvėnų ir Troškūnų bažnyčių vargonuose pirmo manualo vamzdynas išdėstytas pirmame tarpsnyje (*Hauptwerk*), antro manualo – antrame tarpsnyje (*Oberwerk*). Panašus vamzdžių išdėstymo principas buvo ir ankstyvuose Jantzono dviejų manualų vargonuose Linkuvoje, kurių prospekto kompozicija buvo analogiška Vilniaus bernardinų vargonams, tik Linkuvos vargonai neturėjo atskiro pedalų vamzdyno (pedalinė klaviatūra neminama ir archyvinuose bažnyčios dokumentuose; žr. 436 nuorodą).

Analizuojant Jantzono dviejų manualų vargonus matyti, kad jo darbuose Vilniaus bernardinų, Linkuvos ir Budslavo bažnyčiose pirmame manuale apsiribojama registru *Principal 8'*, o antro manualo pagrindas yra *Principal 4'*. Vėlesnių – Tytuvėnų ir Troškūnų bažnyčių – vargonų pirmo manualo pagrindą sudaro *Principal 16'* registrai, antro manualo – *Principal 8'*. Visų vargonų pirmo manualo dispozicijoje yra registras *Bordon 16'*, kuriuo kompensuojama boso stoka, nes šie Jantzono instrumentai neturėjo pedalinės klaviatūros (išskyrus vargonus Vilniaus bernardinų bažnyčioje).

Jantzono ir kitų Vilniaus meistrų vargonuose dažnai aptinkami registrai *Bordon 16'*, *Flet Major 8'*, *Flet Minor 8'* ir *4'*, *Quintadena 8'* buvo dengtais vamzdžiais, rečiau – *Robr Flet 8'* ir *4'* – pusiau dengtais vamzdžiais; visi jie pasižymėjo duslesniu, tylesniu garsu. Dengtus vamzdžius meistrai veikiausiai rinkosi ne tik dėl garsinių, tembrinių ypatumų, tačiau ir finansiniais sumetimais, nes jiems pagaminti reikėjo mažiau metalo arba medienos. Dengti vamzdžiai yra ir Jonišio (Molėtų r.) bažnyčios vargonų registro *Flasznet 2'* bosinėje dalyje, o tokio aukšto tono registruose dengti vamzdžiai pasitaiko itin retai.

Tarp istorinių Lietuvos XVIII a. antros pusės–XIX a. pirmos pusės vargonų galima išskirti keletą instrumentų, kurių dispozicijos laikomos reprezentatyviais Vilniaus mokyklos pavyzdžiais. Dalis šių vargonų išliko visiškai arba fragmentiškai autentiški, apie neišlikusių vargonų dispozicijas žinoma iš archyvinių dokumentų:

- dviejų manualų vargonai – tai Nicolauso Jantzono instrumentai Vilniaus bernardinų, Troškūnų, Budslavo ir Tytuvėnų bažnyčiose;
- vieno manualo vargonai – dveji vargonai, pastatyti Vilniaus bernardinų bažnyčios koplyčioje (neiškilo), vargonai Vilniaus Šv. Kotrynos, Vidsodžio, Balbieriškio (neiškilo), Jonišio (Molėtų r., perkelti iš Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios), Žirmūnų, Raguvėlės, Švėkšnos katalikų⁵²⁵, Vėžaičių, Sudervės, Dapšionių (išliko fragmentiškai), Joniškėlio (išliko keliolika medinių vamzdžių) bažnyčiose.

525 Spėjama, kad šie vargonai XX a. pradžioje buvo perkelti į Švėkšnos evangelikų liuteronų bažnyčią, kur fragmentiškai išliko.

Reprezentacinės dviejų manualų vargonų dispozicijos

Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonų autentiška dispozicija
1766, Nicolaus Jantzon

2 manualai, pedalai, 31 registras (pirmame manuale – 10 registru, antrame – 10, pedaluose – 11), 5 papildomi įrenginiai. Instrumentas neišliko, nes, XIX a. pabaigoje vargonus perkėlus į chorą bažnyčios gale, už išlikusio barokinio prospekto meistras Juozapas Radavičius sumontavo naują instrumentą. Autentiška dispozicija pateikiama remiantis vargonų natūros tyrimais ir dviem šaltiniais: Vilniaus bernardinų bažnyčios dokumentais ir kunigo Jano Galicziaus straipsniu⁵²⁶.

I manualas (C–c ^{'''})	II manualas (C–c ^{'''})	Pedalai (C–c ['])
Pryncypal 8'	Pryncypal 4'	Pryncypal 8'
Bourdon 16'	Flet major 8'	Subbaß 16'
Salcynal 8'	Quinta Dena 8'	Salcynal baß 16'
Flet major 8'	Unda maris 8'	Salcynal minor 8'
Oktava 4'	Rohrflet 4'	Oktava 4'
Quinta ⁵²⁷ 3'	Naßat 3'	Quinta ⁵²⁸ 3'
Super oktava 2'	Oktava 2'	Durflet ⁵²⁹ 1'
Jula 4'	Sedecima 1'	Mixtura ⁵³⁰ X ch.
Mixtura ⁵³¹ 2' X ch.	Mixtura 1' IV ch.	Trompet 8'
Trompet 8'	Vox humana 8'	Paßaune 16'
	Vox campanarum (varpelių karilionas)	Kornet ⁵³² 2'
3 Bęben ⁵³³		
2 Cymbelstern		
Kalkant		
Manualų sankaba II/I		

526 *Chronologia erectionis*, p. 268–274; Galicz, 1861, p. 121–122.

527 Galicziaus straipsnyje šio vargonų registro pėdų aukštis nurodomas *Quinta 6'*.

528 Galicziaus straipsnyje šio vargonų registro pėdų aukštis nurodomas *Quinta 6'*.

529 Galicziaus straipsnyje šis vargonų registras užrašytas *Durflet*, aukštis 4'. Pavadinimo *Durflet* vargonų registru žinyuose nėra. Tikėtina, kad tai rašybos klaida, išsivėlusį dar XVII–XVIII a. Vilniaus bernardinų bažnyčios senųjų vargonų (XVII a.) dispozicijos užrašyme. Turėtų būti *Burflet*, todėl šioje monografijoje pateikiamoje dispozicijoje nurodomas tipinis registro *Burflet* aukštis – 1'.

530 Galicziaus straipsnyje prie šio vargonų registro parašyta 0000, t. y. 4 eilių vamzdynas.

531 Galicziaus straipsnyje prie šio vargonų registro parašyta 0000, t. y. 4 eilių vamzdynas.

532 Galiczius šio registro visai nemini. Tai – liežuvėlinis registras.

533 Trys mediniai akustiniai būgnai 16, 12 ir 8 pėdų aukščio, kiekvieną būgną sudaro po du medinius vamzdžius.

*Budslavo bazilikos (buv. Bernardinų bažnyčios) vargonų autentiška dispozicija
1781/1783, Nicolaus Jantzon*

2 manualai, 21 registras (pirmame manuale – 12 registru, antrame – 9), 4 papildomi įrenginiai. Registru pavadinimai pateikiami pagal, kaip manoma, XIX a. griežkykloje padarytus įrašus. Skliaustuose kursyvu pateikiami autentiški registru pavadinimų įrašai, kurie buvo rasti ant didžiosios oktavos tono *C* vamzdžių (dalies didžiųjų vamzdžių nepavyko apžiūrėti, nes tai įmanoma tik išėmus kitus vamzdžius, todėl jų įrašai nepateikiami).

Laužtiniuose skliaustuose [] pateikiami registrai *Trompet 8'* ir *Vox humana 8'*, apie kurių buvimą sprendžiama apžiūrėjus oro skirstymo dėžes, remiantis analogais.

Skliaustuose kursyvu pateikiami registrai, kurių pavadinimai buvo rasti ant didžiosios oktavos tono *C* vamzdžių.

Manuałowi Głos (I manualas, C–d²)

Principal	8. pedum
Bordon	16. pedum
Flet Maior	8. pedum
Quinta Daena (<i>Qwinta dena</i>)	8. pedum
Salcinal (<i>Salcynal</i>)	8. pedum
Octava Principal (<i>Oktawa</i>)	4. pedum
Flet Minor	4. pedum
Jula (<i>Jula</i>)	4. pedum
Qwinta (<i>Qwinta</i>)	3. pedum
Super Octava (<i>Super oktawa</i>)	2. pedum
Mixtur 3 ch.	1. pedum
Gamba 8' (XX a. pr.) [buvo Trompet 8']	

Klawtura Secunda (II manualas, C–d²)

Principal	4. pedum
Bordon	8. pedum
Undamarys (c ² –d ²) (<i>Undamarys</i>)	8. pedum
Quinta Daena (<i>Qwinta Dena</i>)	8. pedum
Ror Flet (<i>Ror flet</i>)	4. pedum
Flaut Traver (<i>Flotrower</i>)	4. pedum
Nassat (<i>Nasat</i>)	3 pedum
Spiel Flet (<i>Spil Flet</i>)	2. pedum
[tuščias tiltelis, buvo Vox humana 8']	

Bembni 12 pedum⁵³⁴

Gwiazda z dzwonkami⁵³⁵

Signatura [...] Kalkancjstę 8...⁵³⁶

Manualų sankaba II/I

534 Akustinį būgną sudaro du atviri mediniai vamzdžiai, įrašai ant vamzdžių *C* ir *Cs*.

535 Varpelių su žvaigžde įrenginį sudaro keturi varpeliai, tonai $d^2-e^2-a-g^2$, kai $a^2 = 440$ Hz.

536 Signalinis varpelis dumpliuotojui.

Tytuvėnų bažnyčios vargonų autentiška dispozicija, 1789, Nicolaus Jantzon

2 manualai, 24 registrai (pirmame manuale – 13 registru, antrame – 11), 6 papildomi įrenginiai. Archyvuiniuose dokumentuose dažnai pateikiama klaidinga informacija, nurodanti vargonus turint 30 balsų. Iš tikrųjų vargonuose yra 30 įjungimo rankenų, skirtų 24 registrams ir 6 įrenginiams. Dabartiniai registru pavadinimai griežtykloje nėra autentiški. Manoma, kad jie buvo užrašyti XIX a.⁵³⁷, dauguma užrašų atitinka autentiškus pavadinimus, kurie išliko ant įvairių registru tono C vamzdžių. Tačiau kai kurių registru pavadinimai ant vamzdžių ir griežtykloje nesutampa, pavyzdžiui, dabartinis užrašas griežtykloje *Super Octava 2'* atitinka registrą *Sedecyma 2'*, dabartinis *Hol Flet 2'* atitinka *Walt flet 2'*, antro manualo registras *Pryncypal 8'* griežtykloje nurodytas klaidingai kaip *Cymbel 8 Pe...*⁵³⁸.

Skliaustuose kursyvu pateikiami registrai, kurių pavadinimai buvo rasti ant didžiosios oktavos tono C vamzdžių.

I manualas (C–f^{'''}) gs' ~440 Hz

PRYNCYPAL	16 Pe...
BORDON	16 Pe...
OKTAWA	8 Pe...
SALCYNAŁ	8 Pe...
UNDAMARIS	8 Pe...
HOL FLET	8 Pe...
SUPER OCTAWA (<i>Super Oktava</i>)	4 Pe...
FLET AMABILIS	4 Pe...
QVINTA (<i>Qvinta</i>)	2 3/4 Pe...
SUPER OCTAWA (<i>Sedecyma</i>)	2 Pe...
TERTIA (<i>Tercija</i>)	1 3/5 Pe...
MIXTURA	We 4ry Rzedy
TRAMPET	8 Pe...a

II manualas (C–f^{'''})

PRYNCYPAL	8 Pe...
FLAUT TRAVERS	8 Pe...
JULE	8 Pe...
FLET MAYOR (<i>Flet mayor</i>)	8 Pe...
OCTAWA	4 Pe...
FLET MINOR (<i>Flet minor</i>)	4 Pe...
SUPER OCTAWA (<i>Super Oktava</i>)	2 Pe...
HOL FLET (<i>Walt flet</i>)	2 Pe...
SEDECIMA	1 Pe...
MIXTUR	We 3ry Rzedy
VOX HUMANI	8 Pe...
CYMBEL gs–f ^{'''} (varpelių karilionas)	8 Pe...

Bėben⁵³⁹Stella⁵⁴⁰Manualų sankaba II/I
SignalVentyl 1 M.
Ventyl 2 M.⁵⁴¹

4 pleištinės dumlės

537 Keletas žalvarinių registru pavadinimų lentelių padirbdinti 1983 m. vargonus restauruojant: *Flet Mayor 8 Pe...*, *Octava 4 Pe...*, *Flet minor 4 Pe...*, *Hol flet 2 Pe...*

538 Anksčiau, ~1970–1980 m., griežtykloje vietoj šio registro užrašo buvo užrašas *Salcynal 8 Pe...* (Gučas, 2009, p. 453). Iš tikrųjų tai yra registras *Principjal 8'*.

539 Akustinį būgną sudaro du atviri mediniai vamzdžiai, tonai G–G₂.

540 Varpelių įrenginį sudaro keturi varpeliai, tonai a–cs'–e'–(f'), paskutinis varpelis neoriginalus.

541 Pirmo ir antro manualo oro sistemos vožtuvai.

*Troškūnų bažnyčios vargonų dispozicijos rekonstrukcija
1789, Nicolaus Jantzon*

2 manualai, 23 registrai (pirmame manuale – 12 registų, antrame – 11), 3 papildomi įrenginiai. Tai yra hipotetinė dispozicija, rekonstruota 2004 m. per kompleksinius tyrimus, kurie buvo atliekami Troškūnų ir Šimonių bažnyčiose. Troškūnų bažnyčioje išliko tik prospektas su jame stovinčiais autentiškais metaliniais vamzdžiais, nes XX a. pradžioje Troškūnuose už prospekto buvo sumontuotas naujas instrumentas. Vargonų instrumentas buvo atiduotas Šimonių parapijai, kur 1921 m. iš jų padaryti nauji vargonai Šimonių bažnyčiai (taip pat žr. p. 51: 209 nuoroda). Rekonstruojant dispoziciją buvo remiamasi ir analogais – Tytuvėnų bažnyčios ir kitais Jantzono vargonais.

Ženklu * pažymėti registrai, kurių originalūs pavadinimai aptikti ant vamzdžių.

Skliaustuose nurodyti registrai, kurių buvimui patvirtinti trūksta faktinių duomenų, bet jų egzistavimas grindžiamas analogais, oro skirstymo dėžių ir kitų Jantzono instrumentų tyrimais.

I manualas (C–f^{'''}) gs' ~440 Hz

Pryncypal	16'
Bordon	16'
* Oktawa	8'
Salcynal	8'
* Rohr Flet	8'
Super Oktawa	4'
(Jula	4')
Quinta	3'
Sedecyma	2'
(Tertia	1 3/5')
Mixtur	IV ch.
Trompet	8'

II manualas (C–f^{'''})

Pryncypal	8'
* Quinta Dena	8'
(Flet Major	8')
(Undamaris	8')
* Oktawa	4'
(Flet minor	4')
Super Oktawa	2'
(Walt flet	2')
(Sedecyma	1')
Mixtur	III ch.
(Vox humana	8' ⁵⁴²)
(Vox campanarum)	

(Akustinis būgnas / Pauke)

(Žvaigždiniai varpeliai / Cymbelstern)

Manualų sankaba (II/I)

542 Remiantis tyrimais, tai būta liežuvėlinio registro, nes oro dėžės tiltelio viršuje išliko stačiakampiai įgilinimai, skirti liežuvėlinio registro vamzdžių kelmams įtvirtinti. Pagal šių vargonų dispoziciją ir kitų Jantzono instrumentų analogus tikėtina, kad tai buvo registras *Vox humana* 8'.

Reprezentacinės vieno manualo vargonų dispozicijos

Vilniaus bernardinų bažnyčios Šv. Bonaventūro (dab. Trijų karalių) koplyčia
(vargonai neišliko), 1737, Józef Olszyski⁵⁴³

Manualas

Pryncypal	8 pedum
Salcynal	8 pedum
Flet major	8 pedum
Flet minor	4 pedum
Octawa	4 pedum
Jula	4 pedum
Jula (Waltflet ⁵⁴⁴)	2 pedum
Flet amabilis	4 pedum
Quinta	3 pedum
Super octawa	2 pedum
Sedecyma	1 pedis
Mixtura	IV–V ch.

Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčia (išliko tik prospektas)
1761, Joachim Friedrich Scheel ir Ludwik Klimowicz⁵⁴⁵

Manualas

Pryncypal	8ʳ
Flet maior	8ʳ
Flet minor	4ʳ
Salicyiant	4ʳ
Jula	4ʳ
Flet	4ʳ
Oktaw	4ʳ
Quinta	3ʳ
Super oktawa	2ʳ
Mixtura	II ch.
Puleison (?) ⁵⁴⁶	8ʳ

Akustinis būgnas / Pauke

Žvaigždiniai varpeliai / Cymbelstern

543 Dispozicija pateikiama *Chronologia erectionis*, p. 224.

544 Vilniaus bernardinų bažnyčios dokumentuose rašoma: *Jula czyli inny glos 2 pedum* („Jula arba kitas 2 pedų balsas“, cit. pagal *Chronologia erectionis*, p. 224). Du registrai *Jula* vienuose vargonuose aptinkami itin retai, todėl tikėtina, kad „kitas balsas“ šiuose vargonuose buvo *Walflet* (arba *Waltflet*, *Waldflet*, *Walt Flett*), kuris analogiškuose vargonuose būna dviejų pedų.

545 Dispozicija pateikiama Zglińskio straipsnyje (Zgliński, 2003a). Zglińskis remiasi Morelowskio išrašu iš 1761 m. sutarties tarp vargonų meistrų Scheelio, Klimowicziaus ir kunigo A. Wollowicziaus dėl vargonų pastatymo Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčioje.

546 Registro tokiu pavadinimu vargonų dispozicijose nėra. Tikėtina, kad tai buvo užrašymo klaida. Pagal analogus šioje vietoje galėtų būti liežuvėlinis registras, pavyzdžiui, *Trompete*.

Vilniaus bernardinų bažnyčios Šv. Florijono (dab. Trijų karalių) koplyčia (vargonai neišliko), 1768, Nicolaus Jantzon⁵⁴⁷

Skliaustuose nurodytų pedų aukščių archyvineame šaltinyje *Chronologia erectionis* nepateikiama, čia jie nurodomi pagal analogus ir registrų išdėstymo tvarką.

Manualas

Flet major	8 pedum
Flet minor	4 pedum
Walflet	4 pedum
Tertia	(3 1/5 pedum)
Quinta	(2 2/3 pedum)
Octava	(2 pedum)
Superoctava	(1 pedis)
Mixtura	III ch.
Bėbny	8 pedum

Joniškio (Molėtų r.) bažnyčia

~1770–1780, nežinomas meistras

Ženklu * pažymėti registrai, kurių autentiški pavadinimai aptikti ant vamzdžių.

Manualas (C–d^{'''})⁵⁴⁸

Principal	8 [?]
* Salcinal	8 [?]
Flet Major	8 [?]
Octava	4 [?]
Jula	4 [?]
Quinta	3 [?]
? (nėra vamzdžių)	
Flet minor	4 [?]
* Flasznet	2 [?]
* Sedecima	1 [?]
(Trompete	8 [?] arba Mixtur ⁵⁴⁹)

Akustinis būgnas / Pauke⁵⁵⁰

Žvaigždiniai varpeliai / Cymbelstern⁵⁵¹

547 Dispozicija pateikiama *Chronologia erectionis*, p. 274–275.

548 Autentiška dispozicija griežkykloje neišliko. Ji atkurta vadovaujantis 2002 m. atliktais išsamiais vargonų tyrimais ir moksline dokumentacija (autoriai – Girėnas Povilionis ir Alvydas Šeduikis).

549 Šio registro vamzdžių neišliko, apie jo buvimą spėjama detaliai ištyrus vargonų oro skirstymo dėžes, vamzdyną ir vadovaujantis analogais.

550 Akustinį būgną sudaro du atviri mediniai 8[?] vamzdžiai. Įrenginys išardytas.

551 Įrenginys neišliko. Varpeliai buvo įjungiami atskiru vožtuvu manualo oro dėžėje.

Žirmūnų (Baltarusija) bažnyčia
~1790, nežinomas meistras

Manualas (C–c³)⁵⁵²

PRYNCYPAŁ	8 pedum.
OCTAVA	4 pedum.
SANCYNAL	8 pedum.
FLET MAJOR	8 pedum.
QUINTA DENA	8 pedum.
FLETROWERS	4 pedum.
JULA	4 pedum.
FLET MINOR	4 pedum.
QUINTA	3 pedum.
SUPER OCTAVA	2 pedum.
WAL FLET	2 pedum.
(Mixtur)	III rzędy.

Du akustiniai būgnai / Pauke⁵⁵³

Žvaigždiniai varpeliai / Cymbelstern

*Balbieriškio bažnyčia (vargonai neišliko)*⁵⁵⁴

1802, nežinomas meistras

Ženklu * pažymėti registrai, kurių autentiški pavadinimai aptikti ant vamzdžių.

Manualas (C–c³)⁵⁵⁵

Principal	4 pedum
Flet	4 pedum
Flet Major	8 pedum
* Salcynal	8 pedum
Flet minor	4 pedum
* Quinta	3 pedys
Oktava	2 pedys
* Waltt Flett	2 pedys
* Terciya	1 3/5 pedys
* Szpilflet	2 pedys

Akustinis būgnas / Pauke⁵⁵⁶

552 Dispozicija pateikiama pagal 2005 m. per ekspediciją atrastus, kaip manoma, autentiškus įrašus griežykloje. 2005–2006 m. šiuos vargonus iš pagrindų perstatė meistras diletantas. Jie daugumą vamzdžių, griežyklą ir traktūrą pakeitė naujomis detalėmis.

553 Įrenginius sudaro keturi mediniai vamzdžiai: du 16' ir du 8' vamzdžiai.

554 Vargonai sudegė kartu su bažnyčia 2013 m. rugpjūčio 8 d.

555 Autentiška dispozicija griežykloje neišliko. Čia ji pateikiama remiantis autentiškais įrašais ant vamzdžių ir analogais.

556 Įrenginį sudaro vienas pusiau padalytas medinis vamzdis ant vienos kojos.

Joniškėlio bažnyčia (išliko tik prospektas)
1803, Mateusz Raczkowski

Manualas⁵⁵⁷

Pryncypal	pedow 8
Flet Maior	pedow 8
Quintadena	pedow 8
Octawa	pedow 4
Julla	pedow 4
Unda Maris	pedow 4
Flet Minor	pedow 4
Quinta	pedow 3
Flaszunet	pedow 2
Tertia	pedow 1/2
Superoctawa	pedow 2
Mixtura	pedow 1/2

Bėben pedow 16 (akustinis būgnas / Pauke)

Gwiazda z dzwonkami (žvaigždiniai varpeliai / Cymbelstern)

Vėžaičių bažnyčia

1804, nežinomas meistras

Ženklu * pažymėti registrai, kurių autentiški pavadinimai aptikti ant vamzdžių.

Manualas (C–c³)⁵⁵⁸

Principal	4'
Flet major	8'
(Qwintadena)	8'
* Undamarys	4'
* Flet minor	4'
* Qwinta	3'
* Walt flet	2'
* Oktawa	2'
* Sedecyma	1'
Mixtur III ch.	1'

Žvaigždiniai varpeliai / Cymbelstern⁵⁵⁹

Akustinis būgnas / Pauke⁵⁶⁰

557 Joniškėlio bažnyčios vargonų dispozicija pateikiama remiantis archyvinio dokumentu (VUB RS, f. 201–104, l. 21).

558 Autentiška dispozicija griežtyje neišliko. Čia ji pateikiama remiantis autentiškais įrašais ant vamzdžių ir analogais.

559 Įrenginį sudaro keturi varpeliai.

560 Įrenginį sudaro du mediniai atviri vamzdžiai.

*Sudervės bažnyčia*1817, Antoni H[uriniowicz]⁵⁶¹

Ženklų * pažymėti registrai, kurių autentiški pavadinimai aptikti ant vamzdžių.

Manualas (C-f^{'''})⁵⁶²

Principal	4'
Salcinal ?	8'
Flaut major	8'
Flautovers	4'
Flaut minor	4'
* Qwienta	3'
* Octawa	2'
* Xedeczima	1'
Mixtura III ch.	1'

Gwiazda (žvaigždiniai varpeliai / Cymbelstern)⁵⁶³Bęben (akustinis būgnas / Pauke)⁵⁶⁴*Raguvelės bažnyčia*~1796⁵⁶⁵, nežinomas meistras

Ženklų * pažymėti registrai, kurių autentiški pavadinimai aptikti ant vamzdžių.

Manualas (C-c^{'''})⁵⁶⁶

Principal	4'
Flet major	8'
* Quinta Dena	8'
* Jula	4'
Flet minor	4'
* Waldflet	2'
* Quinta	3'
* Octava	2'

Žvaigždiniai varpeliai / Cymbelstern⁵⁶⁷Akustinis būgnas / Pauke⁵⁶⁸561 Irašas ant prospektinio tono C vamzdžio: *Antoni H / R 1817 / 4p / C.*

562 Autentiška dispozicija griežtykloje neišliko. Čia ji pateikiama remiantis autentiškais įrašais ant vamzdžių bei analogais.

563 Įrenginį sudaro 4 varpeliai.

564 Įrenginį sudaro du atviri mediniai aštuonių pėdų vamzdžiai.

565 Vargonų sukūrimas datuojamas remiantis bažnyčios pastatymo data (1794–1796) ir vargonų natūros tyrimais.

566 Autentiška dispozicija griežtykloje neišliko. Čia ji pateikiama remiantis autentiškais įrašais ant vamzdžių ir analogais.

567 Išliko tik dalis įrenginio, be varpelių.

568 Įrenginį sudaro vienas pusiau padalytas medinis vamzdis ant vienos kojos.

Vidsodžio bažnyčia

~1807, nežinomas meistras

Ženklu * pažymėti registrai, kurių autentiški pavadinimai aptikti ant vamzdžių. Laužtiniuose skliaustuose [] įrašyti pavadinimo papildymai, vadovaujantis analogais.

Manualas (C-d⁷)⁵⁶⁹

Principal	4'
* [Flet] Maior ⁵⁷⁰	8'
Qwintatena	4'
* [Flet] Minor	4'
* Undamaris	4'
* Jólá	4'
* Jula ⁵⁷¹	2 2/3'
* Oktava	2'
* Walflot	2'
(Sedecima ⁵⁷²)	1')
(Mixtur ⁵⁷³)	?)

Akustinis būgnas / Pauke arba Žvaigždiniai varpeliai / Cymbelstern

*Švėkšnos katalikų bažnyčia*1806, Józef Woycillewicz⁵⁷⁴**Manualas**

Pryncypal	8 pedow
Octava	4 pedow
Bordon	16 pedow
Salcinal	8 pedow
Flet major	8 pedow
Fleterwers	8 pedow
Flet minor	4 pedow
Flet amabilis	4 pedow
Quinta	3 pedow
Undamaris	4 pedow
Quinta minor	2 pedow
Mixtura	III rzędy

Benben (akustinis būgnas / Pauke)

Gwiazda z dzwonkami (žvaigždiniai varpeliai / Cymbelstern)

569 Autentiška dispozicija griežtykloje neišliko. Čia ji pateikiama remiantis autentiškais įrašais ant vamzdžių ir analogais.

570 Skliaustuose pateikti registrų pavadinimai, paremti vamzdyno ypatumais ir analogais.

571 Nors registras užrašytas *Jula*, tačiau skamba kvintos obertonas (*Quinta*).

572 Nėra tiltelių ir vamzdžių, tik sklendės.

573 Nėra tiltelių ir vamzdžių, tik sklendės.

574 Sutartis dėl Švėkšnos bažnyčios vargonų su meistru Józefu Woycillewicziumi 1805 m. birželio 14 d. (Švėkšnos parapijos dokumentai: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 456, l. 245r–245v).

Lietuvos barokinių vargonų klaviatūrų diapazono pokyčiai

Ištyrus Vilniaus mokyklos ir šiai mokyklai nepriskiriamų barokinių vargonų klaviatūrų diapazono ypatumus, galima skirti penkis diapazono tipus. Jie būdingi konkrečiau laikotarpio instrumentų grupėms:

- iki ~1770 m. sukurti vargonai pasižymėjo klaviatūra su trumpa didžiąja oktava, klaviatūros diapazonas CDEFGA–c[”]. Tokią klaviatūrą turėjo Linkuvos bažnyčios vargonai ir neišlikę nežinomo meistro vargonai Vilniaus bernardinų (1614) bažnyčioje; šis diapazonas išliko Akmens bažnyčios portatyve, Kretingos katalikų, Šešuolių ir Pasienės bažnyčių vargonuose. Kaip vėliausias tokios oktavos pavyzdys minėtini vargonai Nidermuižos bažnyčioje (1811), kurie yra tikriausiai paskutiniai žinomi vargonai su tokia trumpąja oktava visoje Europoje⁵⁷⁵;
- klaviatūra su beveik visa didžiąja oktava, CD–c[”], aptikta XVIII a. antros pusės vargonuose. Šio diapazono pavyzdys – Adakavo bažnyčios vargonai;
- klaviatūra su visa didžiąja oktava, C–c[”], būdinga XVIII a. vidurio–XIX a. pradžios vargonams. Pirmi archyvuose XVIII a. dokumentuose oficialiai įvardyti vargonai, turėję visą klaviatūrą, buvo Jantzono vargonai Vilniaus bernardinų bažnyčioje (1764–1766). Diapazoną C–c[”] turi Kėdainių Šv. Jurgio, Senųjų Vosyliškių, Pabaisko, Žirmūnų, Kėdainių Šv. Juozapo, Geranainių, Raguvėlės, Balbieriškio, Janapolės ir kitų bažnyčių vargonai;
- klaviatūros diapazono praplėtimas iki tono d[”] (C–d[”]) ir f[”] (C–f[”]) aptiktas XVIII a. pabaigos–XIX a. pirmos pusės vargonuose. Diapazoną C–d[”] turi Budslavo, Sedos, Notėnų, Lieplaukės, Vidsodžio, Kantaučių ir dalis kitų vargonų; diapazoną C–f[”] turi Tytuvėnų, Troškūnų, Lašių, Palūšės, Sudervės, Lučajaus, Dotnuvos ir dalis kitų vargonų;
- itin platūs diapazonai F²–g[”] ir G²–g[”] būdingi XIX a. 4–7 deš. vargonams. Tokius klaviatūros diapazonus turinčių išlikusių vargonų nepavyko aptikti nei Lietuvoje, nei Europoje. Yra žinoma, kad diapazoną F²–g[”] turėjo Žemaičių Naumiesčio vargonai (1831), kurie 1896 m. buvo padidinti, sumontuotas antras manualas ir pedalai bei pakeistas diapazonas⁵⁷⁶. Diapazoną G²–g[”] turėjo Vilniaus katedros vargonai (~1857) – šio instrumento fragmentai išliko Naujojo Daugėlišio bažnyčioje, diapazonas nustatytas ištyrus autentiškas oro skirstymo dėžes ir vamzdžius⁵⁷⁷.

575 XX a. pr. Nidermuižos bažnyčios vargonų diapazonas buvo perdarytas ir yra FG–d[”]. Autentiškas diapazonas CDEFGA–c[”] nustatytas 2005 m. vargonus tiriant (Latvijos restauratoriaus Alvio Melbardžio informacija).

576 Pirminis vargonų diapazonas nustatytas ištyrus autentiškas oro skirstymo dėžes ir vamzdžius.

577 Apie tai plačiau žr. poskyryje apie Vilniaus arkikatedros vargonų autentiško prospekto rekonstrukciją, p. 221–228, taip pat Povilionis, 2009, p. 312–313.